

rinczy Szabolcs is, Antal ugyanazokat ígérte az áttértekkel való különleges bánásmódról és a zsidókkal való enyhébb elbánásról. Az egyházi vezetők beérték ezzel, minden ok nélkül attól félve, hogy a kormánnyal való nyílt szakítás hatalomra segítheti a nyilasokat, ami nemcsak az egyházakra és az országra nézve lett volna végzetes, hanem a budapesti zsidókra is. A megállapodás formulája ugyanaz volt, mint a bíborossal. Július 12-én a protestáns egyházak lelkipásztorai utasítást kaptak, hogy a következő vasárnapi istentiszteleten olvassák fel gyülekezetüknek a következő szöveget:

A Magyarországi Református és a Magyarországi Evangélikus Egyház püspökei tájékoztatni kívánják a gyülekezeteket arról, hogy mindkét evangéliumi egyház vezetősége a zsidókérdés kapcsán, különösen a megkeresztelkedett zsidók érdekében, ismételten eljár az illetékes kormányzati tényezőknél, és ez irányú fáradozásait tovább is folytatja.⁵¹

Az egyházi vezetők erőfeszítései hoztak bizonyos pozitív eredményeket. Kivételezettséget sikerült elérniük a zsidó származású egyházi tisztségviselőkre, nemkülönben a vegyes házasságban élő személyekre nézve. Enyhébb bánásmódot küzdöttek ki az áttérteknek; az ő érdekeik védelmére július 14-én külön tanács alakult: a Magyarországi Keresztény Zsidók Szövetsége (lásd a 14. fejezetet). Ezzel párhuzamosan kampány indult az 1941. augusztus 1-je előtt áttértek lajstromba vételére.⁵² Ez a lépés, valamint az, hogy kiszivárgott a Sztójay által a bíborosnak tett ígélet – e szerint az áttértek felmentést kapnak, ha a deportálások folytatódhatnak –, sok zsidót készítetett áttérésre, ami az ortodox zsidókat éppúgy kétségbe ejtette, mint a nyilasokat.

Az egyházi vezetőknek vitathatatlanul részük volt abban is, hogy a kormányzó elhatározta a deportálások leállítását. Mindazonáltal a titokban – igaz, jó szándékkal – folytatott tárgyalások és a papságnak a keresztény tömegeknek adandó félreérthetetlen útmutatás elmulasztása elősegítette annak a légkörnek a kialakulását, amelyben akadály nélkül végrehajthatóvá vált a végleges megoldás.

Egyes püspökök álláspontja és lépései

Az egyházmegyékben a legtöbb püspök saját hatáskörén belül tevékenykedett azért, hogy a helyi hatóságok enyhítsenek a zsidók helyzetén. Nemegyszer a magyar kormány központi vezetését is megkeresték; egy vagy két kivétellel csak magánemberként.

A zsidók és különösen az áttértek érdekében fáradhatatlanul fellépők között ott volt Apor Vilmos báró győri püspök, és Czapik Gyula egri érsek. Apor püspök annyira elszánt volt, hogy Jaross már internálásával is